

Sebastian Cornielje

15 september 2026

Joris van Maanen: De valkuilen van digitalisering van papieren archief

In het dorpscentrum van Oegstgeest worden in de avond van 15 september twee lezingen gegeven over de digitalisering van archiefstukken. Afdelingsvoorzitter Ab Stikkelorum heet de volle zaal met 32 aanwezigen welkom en stelt de eerste spreker voor: archivist en studiezaalbeambte van Erfgoed Leiden en Omstreken, **Joris van Maanen**.

Het verhaal van Joris is overwegend positief over de digitalisering van archiefstukken, maar hij wil daarbij wel het bewustzijn van de risico's vergroten onder de samenleving, waarbij de leden van de NGV een goed begin zijn. De vele voordelen van digitalisering, t.w. het behoud van de gegevens en de beschikbaarheid daarvan, alsook de nieuwe typen onderzoek die met deze gegevens kunnen worden gedaan via de computer, worden in het begin van de lezing benoemd en besproken.

Bij de eerste 'valkuil' die wordt behandeld, duurzaamheid, wordt niet het duurzaam behoud van de archiefstukken bedoeld, maar de ecologische gevolgen van het digitaliseren en op servers behouden van deze gegevens.

Uit de zaal komt de vraag of er onderzoek is gedaan naar het energieverbruik van reizende bezoekers naar de studiezaal en hoe deze ecologische voetafdruk zich verhoudt tot het verbruik van de online door het archief beschikbaar gestelde gegevens. Joris geeft aan dat hier geen onderzoek naar is gedaan en dit ook lastig te kwantificeren zou zijn, maar het

archief van het Hoogheemraadschap van Rijnland heeft wel onderzocht dat de opslag van digitale bestanden ecologisch meer kost dan het behoud van de fysieke stukken.

Een tweede obstakel bij de digitalisering van het archief blijken de digitale vaardigheden van de gebruikers. De overheid overschat deze vaardigheden bij haar burgers, en ook het onderzoek van het Rathenau Instituut uit 2026 wijst uit dat deze vaardigheden te wensen overlaten, zowel bij jongeren als ouderen. Zo zijn jongeren meer vatbaar voor nepnieuws en ontbreekt het ouderen vaak aan de zoekvaardigheden die nodig zijn voor onderzoek in bijvoorbeeld databanken.

Ook de afhankelijkheid van technologie is een risico. Door een verbouwing is Erfgoed Leiden en Omstreken bijvoorbeeld alleen maar digitaal te bereiken voor een bezoek en worden gedigitaliseerde stukken in de regel ook niet meer ter inzage aangeboden.

De studiezaal biedt tevens een drempel die juist wenselijk kan zijn, uit hoofde van privacywetgeving, nu men moeite moet doen om fysiek naar het archief toe te gaan voor het verkrijgen van informatie. Door digitalisering en vooral door OCR/HTR, het door computers lezen van gedrukte en geschreven teksten, wordt alles met een druk op de knop vanuit huis toegankelijk, maar dus ook andermans persoonsgegevens. Hier zijn ook risico's aan verbonden, zodoende dat Erfgoed Leiden en Omstreken bijvoorbeeld bij vergunningsaanvragen maar een beperkt deel van de gegevens online aanbiedt; de rest kan men inzien bij de studiezaal.

Ook de materiële aspecten van een archiefstuk, bijvoorbeeld de papierdikte en gebruikssporen, zijn digitaal anders waar te nemen dan fysiek. Daarnaast maakt het archief zelf keuzes over welke details wel of niet worden meegenomen bij de digitalisering en welke stukken worden gescand. Uit de zaal kwam de vraag hoe het archief de afweging maakt welke stukken worden gedigitaliseerd.

De spreker gaf aan dat er bijvoorbeeld bij de militieregisters veel vraag is om het fysieke register op de studiezaal in te zien, terwijl daarin vrijwel hetzelfde staat als hetgeen aan gegevens online beschikbaar is.

Vanuit de zaal kwam daarop de vraag of het niet beter was om stukken te digitaliseren waarvan geen gedetailleerde index bestaat. Joris gaf aan dat de NGV-leden hierin ook een rol spelen over wat het archief uiteindelijk gaat digitaliseren. Toch kan het digitaliseren van het militieregister deze behoefte vanuit de onderzoekers, hetwelk ook arbeidsintensief voor het archief blijkt, wegnemen.

Bepaalde traditionele kenmerken van het archief, zoals een inventaris en de archiefinstelling als netwerk en kennisbank, vallen door de digitalisering een beetje weg. De inventaris is vervangen door een zoekmachine en het contact tussen onderzoekers en de archiefinstelling is minder intensief. Ook wordt het onderzoek beperkt door de zoekfunctie, nu er gericht wordt gezocht naar wat men zoekt, waardoor toevalsvondsten minder waarschijnlijk zijn.

De spreker sloot af met een meer subjectieve, maar zeker geen minder relevante kanttekening bij digitalisering van archiefstukken: de beleving. Onderzoek plegen in fysieke

stukken, waarbij de geschiedenis tastbaar voor je ligt, die ervaring valt weg als men enkel via een website door de stukken heenklikt.

Cor de Graaf: Het belang van bevolkingsregisters

Leids gemeentearchivaris Cor de Graaf begint de lezing met een stelling waar het publiek haar mening mag geven met 'eens' of 'oneens': bevolkingsregisters zijn belangrijker dan registers van de Burgerlijke Stand. Het publiek blijkt bij aanvang van de lezing nog niet zo enthousiast over het bevolkingsregister als bron, waardoor weinig mensen hun hand opsteken en het eens zijn met de stelling. Aan de hand van het onderzoek naar de kwartierstaat van Gerke Hoff, in 1912 te Emmen geboren, laat Cor de waarde van het bevolkingsregister zien. Cor laat zien dat, met een beperkt aantal geboorte- en trouwakten via gemeentestellingen en WieWasWie, een betrouwbare stamreeks kan worden opgesteld naar de overgrootvader van Gerke, Rienk Rienks Hoff. Dezelfde gegevens blijken reeds op genealogische websites als FamilySearch en Genealogieonline te staan.

Toch blijkt deze afstamming (biologisch) onjuist te zijn. In het bevolkingsregister, onder andere via FamilySearch raadpleegbaar, merken we namelijk op dat de grootmoeder van Gerke, Lamke Roelofs Vlietstra, gehuwd met Jan Rienks Hoff, samen met haar kinderen samenwoont met een andere man, Gerke Aukes Houwer; haar kinderen dragen de naam van de echtgenoot, te weten Hoff.

Bij de betrekking die Lamke tot het gezinshoofd heeft, staat dat ze diens huishoudster is. Bij andere inschrijvingen van het gezin wordt hier soms 'geen' vermeld bij Lamke. Cor geeft aan dat beide, samen met de vermelding 'concubine', afwisselend worden gebruikt voor een buitenechtelijke relatie tussen die persoon en het gezinshoofd.

Ook in de geboorteakten van de kinderen van Lamke Vlietstra merken we iets bijzonders op. Bij de meeste akten is Gerke Houwer als aangever vermeld en wordt Lamke vermeld als verblijf houdende te Eenderveld, waar Gerke Houwer woonachtig is; op de eerste twee kinderen na worden allen ook geboren te Eenderveld. Merk tevens op dat het eerste kind van Lamke de naam Auke krijgt, dezelfde naam als Gerke Houwers' vader.

Lamke overlijdt in 1890 'ten huize van Gerke Houwer'; in dezelfde akte wordt vermeld dat de woonplaats van haar echtgenoot Jan Hoff onbekend is. Cor verklaart dat het niet vreemd is dat deze informatie bij de aangifte van haar overlijden niet meer bekend was. Het gezin van Lamke leefde al immer bijna 20 jaar niet meer bij de voornoemde Jan.

Cor komt tot de conclusie dat het meer aannemelijk is dat Gerke Hoff afkomstig is uit de relatie van Gerke Houwer en Lamke Vlietstra, en dus biologisch van de familie Houwer afstamt.

De bevolkingsregisters kunnen dus veel informatie geven die niet of minder goed uit de registers van de Burgerlijke Stand is te halen. De levensloop van mensen vanaf de 19^e eeuw is door deze registers ook beter door het hele land te volgen.

De spreker geeft vervolgens meer uitleg over de stand van zaken van de digitalisering van bevolkingsregisters bij archiefinstellingen in Nederland. Inmiddels zijn er bijna 41 miljoen gegevens digitaal beschikbaar, met Stadsarchief Amsterdam als koploper.

Sommige archieven kiezen ervoor de registers met een beperkt aantal gegevens doorzoekbaar te maken, bijvoorbeeld op basis van de geboortedatum of -plaats. De datering verschilt ook per index; sommige archieven kiezen voor de geboortedatum, anderen voor de datum van het register of de datum van de gebeurtenis, bijvoorbeeld de datum van aankomst in de gemeente.

Vervolgens legt Cor uit dat hij de afgelopen 14 jaar de contacten met o.a. FamilySearch heeft warmgehouden en met hen het plan heeft besproken om de bevolkingsregisters te digitaliseren. In 2024 was het eindelijk zo ver en werd dit plan werkelijkheid. Samen met FamilySearch en MyHeritage is Erfgoed Leiden en Omstreken overeengekomen dat de eerste twee partijen respectievelijk de registers zullen digitaliseren en indexeren.

Nu MyHeritage een commerciële partij is, zullen de gegevens de eerste drie jaar na oplevering enkel via MyHeritage en de studiezaal beschikbaar zijn. Daarna worden de gegevens gratis openbaar gemaakt. Voor wetenschappelijk onderzoek en verbeterprojecten zijn de gegevens wel de eerste drie jaar beschikbaar.

Per 1 september volgt het Drents Archief in Leiden haar voetsporen, en is er ook bij andere archiefinstellingen interesse getoond. Zo'n digitaliseringsproces loopt natuurlijk nooit perfect. Zo wordt een plaatsnaam als Koevorden nog steeds vaak als Hoevorden geschreven.

Hiervoor wordt aan het einde van dit jaar een verbeterproject via VeleHanden.nl opgericht om de gegevens van Leiden en omliggende gemeenten te controleren en te verbeteren. Cor sluit af met de oproep aan alle NGV-leden om hieraan mee te werken.

Mocht je je willen inzetten voor dit boeiende project om de digitale registers te verbeteren, meld je dan aan via: www.VeleHanden.nl